

Resa till Sydafrika

Varför reser man till Sydafrika? Tja, orsaken kan vara densamma som till andra destinationer: Arbete, studier, turism eller besöka någon släkting. Det var det sista alternativet som gällde när jag tillsammans med mina yngre syskon Fjalar och Kerstin hörsammade en inbjudan som länge legat latent att besöka vår kusin Johan Albäck och hans familj i Sydafrika.

Han hade i mer än 20 år varit bosatt i landet och jobbade för tillfället åt den finländska exportbefrämjande organisationen Finpro. Här hade han funnit sin fru Amanda, tillhörande xhosastammen, och bildat familj som nu omfattade tre söner; Karl Tyko, Erik och Martin, alla i nedre tonåren. Amanda hade ett bra chefsjobb i ett stort företag.

Johan och Amanda fick sitt äktenskap välsignat också i Finland i närvaro av släkten i en ceremoni vid Pörkenäs, där Johan Klingenberg var officiant.

Vi landade i Johannesburg med en duns, som var den kraftigaste jag upplevt av de hundratals landningar jag ändå varit med om. Lufthansas plan höll ändå måttet och vi kunde efter en stund checka ut i ankomsthallen. Marmorgolvet var färgat i den sydafrikanska flaggans 6 färger; vitt, rött och blått från sin europeiska bakgrund. Den gröna färgen symboliserade markens bördighet, den gula färgen berggrundens mineralrikedom (bl.a. guld) och den svarta färgen pekade på ursprungsbefolkningens kulör. Det är den enda flaggan i världen med sex färger !

Själva beskriver sydafrikanerna sitt land med dynamiken, vitaliteten och livet självt som är mäktigare än någon annanstans på jorden. Det ligger kanske någonting i detta. Trots den historiska tragiken.

Johan och Amanda mötte oss i ankomsthallen och hälsade oss välkomna med en kram. "Mamma brukar säga att man måste "fampas" också, sa Johan med ett skratt.

Vi åker 45 min. till deras hem i Bryanston i utkanten av Johannesburg. Hela bostadsområdet är bevakat och in på tomten svänger vi genom ytterligare en bevakad grind. Tomten är omgärdad av en mur, som på krönet är försedd med elförande stängsel. Utan detta skydd skulle risken för stöld, inbrott och kanske våld vara skyhögt. Det har sitt pris att tillhöra den privilegierade andelen av befolkningen.

Den flotta bostaden var ursprungligen byggd för ett större företags personal. Johan och Amanda hade köpt fastigheten för 13 år sedan och förstorat den an efter. Här skulle vi bo största delen av vår vistelse i Sydafrika.

När de första européerna med Diaz och Vasco da Gama i spetsen anlände till södra afrika var de första invånarna man träffade på tillhörande herdefolket khoikhoi och san-folket som var småväxt och betraktas som ett av världens äldsta folk. Stenkastning mot armborst blev den första konfrontationen. Utgången var given. Sedan dess har detta varit betecknande för förhållandet mellan de svarta och de vita.

Idag talas 11 officiella språk i Sydafrika och de starkaste språken är zulu, venda, tswana, swazi, xhosa, khoisan, engelska och inte minst afrikaans som talas av i huvudsak ättlingarna till de nederländska nybyggarna som anlände på 1600-talet. Här är det skäl att poängtera att afrikander i detta land inte är svarta, utan just de nederländska nybyggares ättlingar som starkt nationalistiska har satt sin prägel på detta land.

Att kort beskriva upplevelserna i detta land, nästan lika stort som alla nordiska länder tillsammans, är inte möjligt. Och ändå måste mycket utelämnas.

I hushållet arbetar Martina och ser till att mat finns på bordet när familjen kommer hem sen eftermiddag. Skjortor och byxor skall hållas välstrukna och hon utför allt detta perfekt. ”Märk väl, sa Johan, hon är smartare än mej. Hennes son har också vunnit inträde till landets bästa universitet i Kapstaden på den fakultet som sysslar med nukleär vetenskap. Han är den enda svarta studenten på fakulteten, känner sig inte mobbad, men har svårt att lita på sina medstuderanden och känner sig socialt isolerad. Få se hur det slutar. Vi håller tummarna.”

Johannesburg är Sydafrikas största stad med 4,5 milj inom storstadsområdet. Fram till senare delen av 1800-talet var det endast en liten by, men efter att en farmare 1886 böjde sig ner och fann guld vid Oranjerflodens strand blev allt ett kaos. På 15 år växte staden till att omfatta mer än 100 000 invånare när guldet lockade. Sedan Cecil Rhodes initiativ att bygga järnvägen mot Kairo nådde Johannesburg hittade också överraskande många jeppobor hit. Och det är deras finansiella gåva som i tiden betalade vår egen kyrkas altartavla!

Vi reser ut till ett industrikomplex, Tungaathule Starch, som lyder under Amandas domäner som ekonomiechef. Här processas mer än 1000 ton majs/ dygn. Torr majs (under 12,5% fukt) som inte får utsättas för artificiell torkning, utsätts här för blötläggning i tempererat vatten med tillsatt SO₄ och utvinns två fraktioner gluten 20% och gluten 60%. Och vi som trott att majs i sig själv är glutenfritt! Härifrån säljs dessa de dyraste fraktionerna till hund- och kattfoder. Allt får man då lära sig i Sydafrika.

Eftermiddagen ägnas åt en rugbymatch, landets nationalsport. Karl Tyko gör en gedigen insats, men det blir ändå förlust. Spelets regler förbryllar oss till en början.

Följande dag besöker vi Johannesburgs mest kända stadsdel; Soweto med ca 1,4 miljon invånare på 200 km². Efter allt våld som utspelats här, har ett museiområde byggts för att beskriva den svarta frihetskampen. Vi besöker den ikoniska plats där studenten Hector Pieterse sköts till döds av säkerhetstrupperna den 16 juni 1976. Ett av världens mest kända

foton finns på hans minnessten där fotografen Sam Nzima fångat det ögonblick där en studiekamrat bär bort den döda kroppen medan Hectors lillasyster gråtande springer bredvid. Detta foto, som smugglades ut från landet och nådde den övriga världen avslöjade och kom att symbolisera de sydafrikanska myndigheternas brutalitet.

Upploppen startade som en protest mot att studenterna måste studera på afrikaans, d.v.s. boernas språk. Efter den 16 juni körde gröna bilar längs gatorna och beväpnad vit milis sköt alla de såg. Mer än 600 dog. Fotot har sagts vara början till slutet för apartheidpolitiken. Efter detta började världens politiker och regeringar bojkotta Sydafrika och ledde småningom till Mandelas väg ur fängelset och apartheidpolitikens sammanbrott.

Amandas morbror visade sig tillhöra den inre kretsen inom motståndsrörelsen ANC och gick under kodnamnet Charles Bronson. De använde nattmörkret till att spränga ner stolparna som höll uppe kraftledningarna och därmed lamslogs delar av samhället. Speciella kodvisslingar i Soweto kunde för den invigda berätta var han gömde sig. Men det hjälpte inte. Småningom infångades han i en vägkorsning tillsammans med 4 andra. Endast en överlevde avrättningen och kunde återkommen från Nigeria nästan 20 år senare visa var den ägde rum. Det enda som återstod var hans bältessölja. När vi senare besökte Amandas mor Tembi, kunde vi naturligtvis erfara sorgen efter hennes bror, men samtidigt en stolthet över hans insats.

Vi vandrar småningom ner längs Sowetos gator för att leta efter det hus där Nelson Mandela med sin hustru Winnie bott. Det är litet, enkelt och belamrat med massor av minnessaker med koppling till en av världens mest kända människor. Ett litet stycke bort längs samma gata finns också det hus där biskop Desmond Tutu hade sitt hem. Två svarta Nobelpristagare på samma gata!

Nästa dag fortsätter med ett underjordiskt besök vid området Sterkfontain och The Cradel of Humankind d.v.s ett av de områden som anses vara mänsklighetens vagga med ca 2.5 miljoner år gamla lämningar. Denna plats har gett de infödda ett bevis på att de fanns här tidigare än de vita! Någon boer har nämligen påstått motsatsen. 60 m under marken kravlade vi en god stund innan vi fick se dagsljuset igen. En bit därifrån besökte vi världens största utställning av bronsstatyer föreställande de människor som deltagit i de inföddas marsch mot friheten. I täten kunde vi känna igen Nelson och Winnie Mandela, och inte långt bakom kunde bl.a Olof Palme urskiljas tillsammans med massor av kända och okända människor som deltagit i de inföddas kamp.

Från Lesedi kulturcentrum blev det bestående minnet ett uttryck skrivet på en stor skylt: "En människa utan kultur är som en zebra utan ränder". Det verkar som det kunde stämma.

Att besöka Johannesburgsområdet utan att bekanta sig med någon av guldgruvorna hade varit ett stort misstag. Speciellt när många från våra trakter i tiden både tjänat pengar där och förstört sin hälsa.. Jozi Story of Gold blev ett lämpligt objekt. Området kring Johannesburg består av stora gräsbevuxna kullar både på längd, bredd och höjd och man hade kunnat ta dem som naturliga om man inte lagt märke till att de var terasserade. De var helt enkelt slagghopar hämtade ur underjorden. Volymerna var gigantiska. Och allt detta för att fyndigheterna ansågs rika med en guldhalt på 4 gram per ton malm! Smaka på det.

Ner for vi med en av de stora hissarna styrda av en ansvarig person. Gruvan hade ett totaldjup på nästan 3.4 kilometer, men längre ner än 76 m kom vi inte. Gruvan som sedan länge lagt ner sin aktiva drift hade vattenfyllts nerifrån, men de smala järnvägsspåren dök brant neråt i huvudschakten och försvann utom synhåll. Längs dessa hade vagnståg dragits upp av vajrar i etapper för att till slut nå markytan där malmstyckena krossades av ångdrivna hammare. Nere i gångarna slet arbetarna som djur, främst de svarta och asiaterna. De vita styrde riktningen på tryckluftsborrarna sedan dessa hade tagits i bruk. De andra gjorde allt det andra. Ingen mat fick tas med ner i gruvan men nog något att dricka. Arbetspassen var 12 timmar med en dryckespaus som fick hållas efter 6 tim. De vita hade 10 ggr högre lön än de asiatiska och svarta arbetarna.

Innan tryckluftsborrarna kom in i bilden kunde borrhålet av ett enda vertikalt hål ta 8 tim. Efter tryckluftens intåg tog det 3 min. Oväsendet måste ha varit helvetiskt. Inga öronskydd syns på de gamla fotografierna. När alla hål var laddade på en ort, sändes ett meddelande genom ett sinnrikt ljudsystem för att alla arbetare i detta område och däromkring skulle söka skydd. Tryckvågen i dessa stängda utrymmen måste ha varit obeskrivlig och under en timme efter sprängningen måste silikondammet lägga sig innan arbetet återupptogs. Ändå fick många, många dammlunga och fick resa hem till ett långsamt avtynande och slutligen död. Det bestående intrycket blev: Hur kunde någon människa uthärda i denna omänskliga miljö?

Samtidigt satt gruvbaronerna i sina ståtliga hus bara ett par hundra meter bort och vräkte sig i överflöd.

Apartheidmuseét i närheten var lika deprimerande. För att illustrera de tidigare rasskillnadernas förnedrande effekt var fortsättningsvis ingångsdörrarna åtskilda. "Blank Whites" ovanför den ena och "non white" på den andra, men inne i museét fanns ingen åtskillnad. Här framkom på filmer det enorma trycket från 10000-tals dansande människor som krävde frihet och rättvisa. Ett tryck från de svarta som var mycket större än vi i vår del av världen var medvetna om. Här kunde man på film ta del av P.W Bothas "Rubicon tal" där han deklarerade att apartheid aldrig skulle överges och Nelson Mandela aldrig skulle frigges. Hur fel skulle han inte få. Mandelas betydelse för tiden efter apartheid kan inte överskattas, även om hans efterträdare Tabo Mbeki inte höll måttet och struntade i HIV-viruset och Jacob Zuma blev en sällsynt korrupt president. När vi var där meddelas att regeringen beslutat köpa 1024 nya el-lok från Kina! Ingen vet var de skall användas och misstänksamheten var stor att mycket pengar hamnade i fel fickor. De franska lok som tidigare levererats rymdes inte ens under broarna. Ridå!

Ännu ”kort” om vårt stickspår till Kapstaden. Vi hade kunnat välja tre alternativ; flyga, ta ett tåg som kallas världens lyxigaste, eller att ta ett helt ordinärt tåg. Lyxtåget skulle bjuda på sober elegans, eleganta måltider, drinkar före maten , stärkta vita dukar, servitörer med vita handskar. En stråkensemble spelar klassisk musik. Tre rätters middag är standard. Vänlig och kunnig personal erbjuder professionell service i världsklass. Priset är högt, men överkomligt. ”Kom ihåg att våra tåg nästan aldrig är i tid, men måltiderna är det” berättar reklamen.

Vi valde det ordinära tåget. Vi ville inte resa så som de tidigare herrskapen gjorde. Vi ville resa på vanligt folks villkor. Och det tog tid! Jag vet inte om det lyxiga tåget hade förtur någonstans då järnvägen var enkelspårig och resan ofta stoppade. Ibland av flera timmars elavbrott. Var det stöld av kopparledningar som det sades, eller var elproduktionen otillräcklig? Med erfarenhet av den eldistribution som hela tiden fallerade i och omkring Johannesburg, där det en bestämd dag varje vecka informerades mellan vilka tider det och det distriktet skulle var utan el under veckan, verkar avsaknaden av produktion vara huvudorsaken. Tågresan på 1500 km tog 37 timmar med den kupéstandard vi hade på 50-talet. Det gick alldeles utmärkt och

konduktörens ansvar för oss var exemplariskt.

Naturligtvis hade vi under besöket i Kapstaden räknat med att besöka bl.a. Robben Island där Mandela suttit fängslad, men då hade vi behövt boka färjturer och biljetter 1 mån. i förtid. Så stort var turisttrycket ut till ön.

Istället blev det en guidad tur ut till Godahopps udden och Cap Point, den sydligast spetsen på den afrikanska kontinenten. Endel hävdade att det kunde ses ett streck i vattnet som skiljde Atlanten från Indiska Oceanen, men vi fick aldrig syn på detta tveksamma påstående.

På väg tillbaka pratar guiden oupphörligt om Nelson Mandela. Själv var han visst från Kongo och hade studerat politisk ekonomi och avlagt examen. Därför var han sällsynt analytisk i presentationerna. Mandela hade förutom på Robben Island suttit i 4 andra fängelser. Vi passerade ett av dem. Vi körde också förbi det sjukhus där Christiaan Barnard genomförde världens första hjärttransplantation assisterad av en infödd trädgårdsmästare (sic) Hamilton Naki, som hade utvecklat en speciell teknik att lägga operationssnitt. Denne tilldelades senare en akademisk grad för sin insats, men dog fattig i ett plåtskjul utanför staden. Otack är världens lön.

Ännu hann vi besöka "Bolltornet" vid hamnen i Kapstaden. Detta torn hade i flera århundraden varit viktigt för navigationen till och från områdena öster om Afrika. När tornets boll exakt kl. 13.00 föll ner längs tornets spira visste kaptenerna på alla de mängder segelfartyg som låg i hamnen att klockan var kl. 12.00 Greenwich tid i London och klockorna kunde justeras för den vidare färden mot fjärran östern och Australien. När Suezkanalen öppnades på nytt 1975 trodde man att det skulle innebära slutet för Kapstaden som en viktig plats för den internationella sjöfarten, men den har repat sig någorlunda.

Sötvattentillgången i Kapstaden berättas vara ett sådant kroniskt problem att avsaltning av vatten från havet blivit ett måste. Ransoneringen för tillfället var 87 lit./ person. Hur man nu lyckades mäta det? ”Då slutade vi tvätta bilen och byta vatten i svimningpoolerna”, sade man. Det är förståeligt.

Flyget blir det enda alternativet tillbaka till Johannesburg.

Innan vi reser hem vill Johan ännu visa oss Sydafrikas huvudstad Pretoria ca 70 km norrut. Denna stad hade växt upp mycket tidigare än Johannesburg. Hit hade boerna anlant i långa karavaner efter 1838 då de pressats norrut från Kap och Natalprovinserna av engelsmännen. Vid Bloody River mötte 450 män, kvinnor och barn en zuluarmé om mer än 10 000 man. De hann bilda en vagns borg på flodens södra strand och kunde med hjälp av ett fåtal kanoner hålla stånd mot zuluarmén och åstadkomma förluster som gjorde att dessa gav upp. 1949

uppfördes en monumentalbyggnad på en från Pretoria väl synlig höjd för att påminna om "De groos Veertreck", den stora vandringen. Från apartheidpresidentens regeringsbyggnad kunde han varje morgon han satte sig vid arbetsbordet bli påmind om denna hjältehistoria. Varje år samlas här den 15.12 upp till 200 000 afrikander (boer) för att fira påståendet att "detta är vårt land"! Ironin har sedan 1994 varit den, att en kolossalstaty av Nelson Mandela med utbredda armar står framför regeringsbyggnaden och riktar sig mot denna monumentalbyggnad och symboliskt omfamnar också den. Det är stort!

I Pretoria ligger också världens största universitet för distansstudier med 100 000-tals studeranden från hela världen.

Det sista vi ser av detta land på återfärden till Johannesburg visar hur städerna Pretoria och Johannesburg snabbt växer ihop med nya stadsdelar på kullarna, innehållande 10 000-tals nya invånare. Här byggs nya stora skolor och idrottsanläggningar som kompletterar strukturen. Här är det inte fråga om kåkstäder, som vi sett många av, utan moderna områden avsedda för främst medelklass. Stora områden bebyggs också med ganska små hus som gratis överläts åt

fattiga och mindre bemedlade familjer. De omfattar oftast endast ett litet kök-bad/toalett och ett lite större rum och är naturligtvis trångbodda, men inga skjul. Vårt besök i Sydafrika börjar vara över.

Vi tar farväl av familjen Albäck och deras varma gästfrihet. Johan skjutsar oss till flygfältet och hemresan startar. Mycket har vi hunnit med. Mycket återstår.

Christer Fors